

ČOVJEK JE PUT CRKVE

Glavne smjernice katoličkoga društvenog nauka u enciklici »Centesimus annus«

Dr. Ivan MACAN

ČOVJEK – PUT I BRIGA CRKVE

Enciklika Ivana Pavla II. *Centesimus annus* svojevrsni je sažetak katoličkoga crkvenoga društvenog nauka proteklih stotinu godina. Nije to, dakako, samo ponavljanje onoga što je već sadržano u prethodnim enciklikama i drugim crkvenim priopćenjima, počevši od enciklike *Rerum novarum*, nego je Papa nastojao taj nauk povezati sa sadašnjim trenutkom u svijetu, posebno nakon burnih događaja iz 1989, kad se slomio jedan od najvećih protivnika kršćanskog poimanja društvenog života, tzv. »realni socijalizam« s komunističkom ideologijom. Svrha ovog predavanja sastoji se u promatranju posljednjeg (šestog) poglavlja spomenute enciklike, koje je opet svojevrsni sažetak čitave enciklike. Prevoditelji i izdavači te enciklike kod nas i u svijetu naslovili su to poglavlje *Čovjek je put Crkve*, uzevši tako izraz koji je Ivan Pavao II. često upotrebljavao osobito u svojim socijalnim porukama i enciklikama, tako npr. u enciklici *Redemptor hominis* (br. 14), pa opet u *Laborem exercens* (br. 1), koju piše prigodom devedesete obljetnice enciklike *Rerum novarum*, a odmah na početku navodi riječi iz svoje prethodne enciklike *Redemptor hominis*, naglašavajući upravo tu misao kako je čovjek »prvi i glavni put Crkve i to zbog nedokučivog otajstva Otkupljenja što ga je izvršio Krist«. Zato je potrebno, nastavlja Papa, »da se neprestano vraćamo na taj put i da ga uvijek novim naporom slijedimo pod raznim vidovima pod kojima nam otkriva sve bogatstvo i istovremeno svu težinu ljudskog života na zemlji« (isto). Zato treba da čovjek stoji u središtu svake brige Crkve jer je taj isti čovjek takoreći i prva Božja briga. Radi njega Krist je došao i postao mu Spasitelj. Taj čovjek »u svoj istini svoga postojanja, svog osobnog, a također zajedničkog i društvenog bića – u krugu svoje obitelji, u krugu društva i tako različitih okolnosti, u okviru svoga naroda ili države (...), u sklopu svega čvoječanstva – taj je čovjek prva staza kojom Crkva mora proći ispunjavajući svoje poslanje. Taj je čovjek prvi i osnovni put Crkve, put što ga je sam Krist zacrtao, put što nepromjenljivo prolazi kroz otajstvo Utjelovljenja i Otkupljenja« (RH 14). Nije stoga čudno što je ta misao čovjeka kao »puta Crkve« postala idejom vodiljom i tog posljed-

njeg poglavlja enciklike. Ovdje je, dakako, riječ u prvom redu o čovjekovu »društvenom biću«, tj. o onoj na samoj čovjekovoj prirodi utemeljenoj potrebi da svoj razvitak i usavršenje postiže samo unutar društvenog okvira, u suživotu s drugim ljudima. Crkva je dobro uočila da, želi li ostati vjerna nalogu evangelizacije, tj. živog priopćavanja Kristove poruke svakom čovjeku, mora voditi računa o ustrojstvu svekolikih oblika ljudskog života. Društveni oblik tog života spada među bitne odrednice čovjekova bića, gledamo li ga cjelovito. Zato je i počela razrađivati sustavni socijalni nauk o čovjeku. Neki joj zamjeraju da je pritom prilično zakasnila, pa je zato izgubila radništvo 20. st. Koliko taj prigovor odgovara stvarnosti, o tome će pravilan sud donijeti i donosi povijest. Ne smijemo ipak zaboraviti da su crkveni filozofi i teolozi, već tamo od procvata skolastike pa do naših dana, razvijali kršćansku »političku filozofiju«, posebno unutar moralne filozofije i teologije te nauke o pravu. No svakako u posljednjih stotinu godina Crkva se vrlo intenzivno bavi pitanjima i teškoćama koje nastaju u ljudskom društvu, a tomu je dokaz niz socijalnih enciklika i papinskih priopćenja, koja su posebno učestala u posljednjih pedeset godina, te konačno i ova enciklika. Papa zato s pravom naglašava da Crkva u svoju »novu evangelizaciju«, hitno potrebnoj modernom svijetu, »mora ubrojiti kao svoje bitne komponente *naviještanje socijalnog nauka Crkve*« (br. 5), pridajući mu vrijednost »instrumenta evangelizacije«. U tome se može vidjeti koliku važnost socijalnom nauku pridaje Papa, izjednačavajući ga s drugim sredstvima evangelizacije, tj. širenja Kristove poruke u svijet.

TEOLOŠKA DIMENZIJA DRUŠTVENOG NAUKA CRKVE

Razumije se samo po sebi da u središtu socijalnog nauka Crkve mora stajati čovjek. Tu se, dakako, gleda na čovjeka ukoliko je on »upleten u zamršenu mrežu odnosa modernih društava« (br. 54). Za razmršavanje te zamršene mreže društvenih odnosa potrebno je pomno upoznavanje *strukture ljudskog društva*, a o njima nam govore suvremeni socijalni nauci. Katolički društveni nauk mora zato brižno pratiti razvoj općih socijalnih nauka jer oni uvelike pomažu upoznavanje bitnih crta onog što antropolozi obično nazivaju »čovjekovom društvenom naravi«. Zato i ova enciklika naglašava da mogu biti od pomoći »humane znanosti i filozofija«. Crkveni nauk ne smije, a ni ne želi, zanemariti rezultate njihovih istraživanja. No taj nauk mora te rezultate trajno uspoređivati sa zasadama kršćanskog poklada vjere jer, kako Papa naglašava, jedino vjera potpuno otkriva istinski identitet čovjeka, pa zato iz nje mora izrastati i socijalni nauk Crkve, služeći se, dakako, »svim doprinosima znanosti i filozofije«. Već i sami socijalni nauci pokazuju »središnje mjesto čovjeka unutar društva«, no kršćanski socijalni nauk treba da tom istom čovjeku pomogne »na putu spasenja« (br. 54). I on mora nagoviještati »Boga i otajstvo spasenja u Kristu svakom čovjeku« te otkrivati »čovjeka njemu samomu«. Zato će se i sva briga crkvenoga društvenog nauka, a njegov je sadržaj zajednički svakom pravom društvenom nauku kao što su: ljudska prava, obitelj, odgoj, dužnosti države, ekonomski život, kultura, rat i mir, poštivanje života od začeca do smrti itd., odvijati u svjetlu otajstva spasenja kako bi doista bio *instrument evangelizacije*.

Gledajući socijalni nauk dijelom kršćanske antropologije, koja opet konačni smisao čovjeka prima »od božanske objave«, te navodeći riječi pape Pavla VI¹: »da bismo spoznali čovjeka, pravoga čovjeka, treba poznavati Boga«, enciklika smatra da je kršćanska antropologija zapravo dio teologije. Da bi se bilo protumačili bilo riješili aktualni problemi ljudskog suživota, nužna je stoga u socijalnom nauku Crkve »teološka dimenzija«. U čemu se ona sastoji? Nije tu riječ o sukobu ili poricanju dostignuća koja je ljudski um postigao tražeći rješenja za pitanja društvenoga ljudskog života, počevši od Platonove *Države* do suvremenih nauka. Crkveni nauk sve to prihvaća, ali sve to stavlja u službu čovjekova spasenja, otvarajući tako onu dimenziju koje se ona ne može odreći, a to je njezino »religiozno i transcendentno poslanje u korist čovjeka« (br. 55). Poučena objavom Crkva zna da čovjek, i kao društveno biće, svoje dostojanstvo može razviti i očuvati cjelovitim samo ako poštuje tu transcendentnu crtu svoga bića. Crkveni se nauk zato ne može poistovjetiti s onim imanentnim naucima koji smisao čovjekova života zatvaraju u unutarsvjetske okvire: bilo naglašavajući potpunu autonomiju čovjeka kao osobe, i pred društvom i pred Bogom (što se očituje u ranim oblicima individualizma i liberalizma), bilo sileći čovjeka da sav smisao svog življenja i djelovanja gleda samo u okviru društva kojemu mora darovati sav svoj bitak (oblici totalitarnog kolektivismu, posebno u boljševizmu). Tome nasuprot Crkva želi razbiti te uske okvire i, unatoč teškoćama i zaprekama kojih je svjesna, želi i u predvečerje trećeg tisućljeća ostati »znakom i čuvarom transcendentnog značaja ljudske osobe«, citira Papa saborski dokument *Gaudium et spes* (br. 76). Taj »transcendentni značaj ljudske osobe« jest ona teološka dimenzija u kojoj se mora kretati i katolički društveni nauk. Razumije se da on pritom nikako ne može zanemariti ništa od onog što je o čovjeku kao osobi bilo doumljeno u posljednjih dvije i pol tisuće godina. Ni to da je svaki konkretni čovjek u svojoj supstancijalnoj zaokruženosti neponovljiv, jedincat, nepriopćiv, nezamjenljiv, gospodar svojih čina, sam za se odgovoran, a o svemu nam tome govori već socijalna filozofija, ne protivi se »teološkoj dimenziji«, o kojoj Papa govori, nego upravo jer je taj nauk čovjeka čini Božjim partnerom i sugovornikom, suoblikovateljem toga svijeta, tj. onim što je Bog želio stvarajući čovjeka, kako govore prve stranice Biblije. Ako se pritom još podsjetimo na to da su kršćanski mislioci temelj čovjekova dostojanstva gledali u tome što je on stvoren na »sliku i priliku Božju«, onda će nam ta potreba za teološkom dimenzijom kršćanske antropologije općenito, pa onda i socijalnog nauka biti još očitija.

PASTORALNA DIMENZIJA DRUŠTVENOG NAUKA

Budući da Papa u kršćanskoj socijalnoj nauku gleda jako sredstvo evangelizacije današnjeg svijeta, on želi da se taj nauk, posebno u ovoj godini jubileja Lavove enciklike, produbljuje i širi, osobito poletom u njegovu proučavanju i primjeni na raznim područjima. Papa naglašava da bi to proučavanje moralo na osobit način biti intenzivno u zemljama bivšeg »realnog socijalizma« jer se baš u njima očituje veliko nesnalaženje s obzirom na društvena, posebno gospodarska pitanja. S tim u svezi dobro bi bilo podsjetiti se da je Kongregacija

¹ Homilija na posljednjoj javnoj sjednici Drugoga vatikanskog sabora (7. 12. 1965).

za katolički odgoj već 30. prosinca 1988. (dakle prije burnih događaja u 1989) izdala opširne *Upute za studij i poučavanje crkvene društvene nauke u formaciji svećenika* (u daljnjem tekstu *Uputa*).² Tu se napominje kako je u našem vremenu, kad se na raznim stranama socijalna pitanja produbljuju i proučavaju, veoma važno da svećenički kandidati dobiju »jasnu predodžbu o naravi, svrsi i bitnim sastavnicama ovog nauka kako bi ga mogli primjenjivati u pastirskoj djelatnosti i to u onoj cjelovitosti u kojoj je on formuliran i predložen od crkvenog učiteljstva« (br. 1). I taj dokument crkvenog učiteljstva naglašava teološku narav društvenog nauka u Crkvi, ne oduzimajući mu, dakako, nužnu autonomiju. Između evanđelja i konkretnog života postoje čvrste veze koje se onda konkretiziraju i na pastoralnom planu evangelizacije povezivanjem antropoloških, teoloških i duhovnih elemenata, tako da ljubav, pravda i mir postanu neodvojivi u kršćanskom promicanju ljudske osobe (usp. br. 5), radeći na »integralnom promicanju čovjeka« u zemaljskoj i transcendentnoj perspektivi. Pa zato proučavanje socijalnog nauka u Crkvi, nastavlja spomenuti dokument, ne smije biti samo priopćavanje »čistog znanja«, nego je to teorijsko-praktično znanje s pastoralnim naglaskom u skladu s poslanjem navješćivanja Crkve. Crkva će pridonijeti rješavanju ljudskih problema time što će »pravilno shvaćati stvarnog čovjeka i njegovu sudbinu«. Crkva na svom putu usavršavanja ljudskog društva mora izvršiti svoju trostruku zadaću: (a) navijestiti istinu o čovjekovu dostojanstvu i o njegovim pravima, (b) otkrivati nepravedne situacije i (c) pridonositi pozitivnim promjenama u društvu i u stvarnome ljudskom npretku (br. 5).

Zato Papa, svjestan važnosti razumijevanja i proučavanja društvenog nauka u Crkvi za širenje i učvršćivanje vjere, naglašava i traži da se, upravo u ovo vrijeme kad se spominje stota obljetnica Lavove enciklike, što više proširi poznavanje tog nauka u što širim slojevima Crkve. To se, dakako, ponajprije tiče svećenika, ali i katoličkih laika, koji mogu imati veći utjecaj na mijenjanje društvenih struktura, posebno na području gospodarstva. Zato enciklika, nadalje, ističe da taj nauk ne smije ostati samo teorija, objavljivana na visokoškolskim sveučilišnim katedrama. Crkveni društveni nauk mora postati »motivacija za djelovanje« svakoga svjesnog vjernika, posebno onih koji su odgovorni za društvena kretanja. Kao primjer takve praktične primjene evandeoskoga društvenog nauka enciklika navodi najprije spremnost prvih kršćana da dijele svoja dobra sa siromasima, pa zatim monahe i redovnike koji su, uz molitvu i osobno usavršavanje, ujedno ili obrađivali zemlju ili osnivali bolnice i utočišta za siromahe. Jedna od glavnih briga Crkve na socijalnom polju bila je skrb za siromahe, posebno pošto je Crkva na prošlom Saboru prihvatila preferencijalnu opciju za siromahe kao jednu od bitnih opcija svoje evangelizacije. Ta je briga uvijek aktualna, pa i u bogatim zemljama zapadnog tipa, jer »siromaha imamo uvijek među sobom«. Enciklika posebno spominje »siromahe« na bogatom Zapadu, a to uglavnom – ne gledajući sad na siromaštvo mnogih prognanih i izbjeglih kao posljedica rata – vrijedi i za naše krajeve, a to su tzv. »rubne skupine«: stari i bolesni (posebno ovisnici o drogi i zaraženi AIDS-om), žrtve konzumizma te konačno i izbjeglice i emigranti. Takav način postupanja unutar Crkve enciklika zove »djelatno svjedočenje«, ističući time još jedanput da je socijalni rad čvrsto povezan sa svjedočenjem i naviještanjem evanđelja. Takav

2 Prijevod te *Upute* donosi zbornik *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, KS, 1991, str. 625–690.

način promicanja društvenog nauka u Crkvi pomoći će, prema Papinu mišljenju, puno više od njegove »suvislosti i unutrašnje logike«, tj. od lijepo sročених društvenih teorija. Razumije se da svaki nauk mora najprije biti teoretski, a to znači suvislo i logički sročен, jer bi inače izgubio vjerodostojnost, no ta se teorija, posebno ovdje, mora provjeravati, verificirati u stvarnome svakidašnjem djelovanju. Ne bi bilo pravilno tumačiti encikliku kao da ona promiče neki antiteoretski stav. O tome svjedoči posebno već spomenuta *Uputa*, koja ističe važnost teoretskog proučavanja socijalnog fenomena jer »je crkveno učiteljstvo u svojim socijalnim dokumentima otvoreno iznijelo svoje suvislo i sustavno razmišljanje« (br. 6). To treba imati na umu i kad se raspravlja da li je socijalni nauk Crkve zasebna disciplina ili ga valja »utopiti« u druge discipline (filozofske – socijalna filozofija i etika ili teološke – moralna teologija).

PROMICANJE PRAVDE

Najvažniji oblik praktične primjene kršćanskoga društvenog učenja ogleda se u djelotvornom promicanju pravde. Pravda već u samom teoretskom određivanju tog pojma ima različite oblike. Najvažniji i temeljni jest ipak onaj klasični oblik izrečen u formuli »*suum cuique tribuendi*«, tj. svakomu dati ono što mu pripada. Podsjetimo se na ovome mjestu da čovjeku kao razumnom biću, kao osobi, mogu i moraju određene stvari pripadati isključivo i neotuđivo. Čovjek ima sposobnost, a tu sposobnost zovemo *pravom*, da neke ovozemaljske stvari, a pritom se nikako ne možemo ograničiti samo na materijalna dobra, nazove *svojima* koje mu tako pripadaju da mu ih nitko drugi ne smije oduzeti. Na toj se činjenici temelje sva ostala čovjekova prava o kojima inače puno govorimo. Nepravda se javlja upravo onda kad se nekom čovjeku pojedincu uskraćuju ona dobra koja mu snagom njegove osobnosti pripadaju. No to vrijedi i za skupine ljudi, za manja društva, pa onda i za narode i države, koje također, kao pravne osobe, mogu postavljati zahtjeve da im jedan dio zemaljskih dobara pripada isključivo i neotuđivo. Zato se s pravom može govoriti o nepravdama koje se nanose čitavim narodima. Nisu to, kako rekosmo, samo materijalne stvari. Postoje od njih važnija dobra i za pojedinca i za narode. To su duhovna i kulturna dobra, kao što su pravo na samoodređenje, odlučivanje o načinu udruživanja i zajedničkog – političkog života, pravo na vlastiti jezik i kulturu i sl. Gubitak tih dobara redovito se teže osjeća od materijalne nestašice jer on više pogada čovjeka i narod u njegovoj duhovnoj samobitnosti i osobnosti. Mi i naš narod, koji je na tom polju pretrpio i još uvijek trpi znatne nepravde, morali bismo biti posebno osjetljivi za taj vid promicanja pravde u svom odnosu prema drugima, osobito manjim narodima. Morat ćemo zasigurno učiti kako se valja služiti vlastitom neovisnošću. S posebnim se zalaganjem mora u tome založiti Crkva kao čuvarica svih ljudskih prava.

Dakako, najjače se nepravda ipak osjeća na uskraćivanju ekonomskih dobara i pravom siromaštvu čitavih naroda. Crkva je pozvana da potiče ljude kako bi se te nepravde barem umanjile. Tu bi valjalo razraditi čitav niz djelotvornih programa za pomoć narodima i državama u razvoju. To nije mogao biti zadatak ove enciklike. Ona samo pripominje da nije dovoljno pomagati davanjem samo od svog suviška. Važniji je »mijenjati stil života, modele proizvodnje i potrošnje, ustaljene strukture moći«, jer se upravo u tome kriju uzroci nerav-

nopravne podjele dobara u svijetu. »Globalizacija ekonomije«, koja zbog svojih unutrašnjih zakona ne poznaje ni državne ni narodne međe, ima, doduše, mnogo pozitivnih učinaka, ali može drobiti pred sobom ljude i narode ne osvrćući se ni lijevo ni desno. Papa zato predlaže da se taj razvoj stavi pod kontrolu međunarodnih tijela koja bi je zauzdavala tamo gdje bi ona nanosila više zla nego donosila dobrobiti. U tim međunarodnim tijelima morali bi biti pravedno zastupljeni interesi svih naroda i država, posebno, dakako, onih manjih i nezaštićenih, a gospodarstveno redovito nerazvijenih. Kako te zemlje ne mogu bitnije utjecati na međunarodnom gospodarstveno-tržišnom području, njihov se glas mora čuti upravo u takvim tijelima, da ne padnu »pod kotače« velikih (br. 58). Tu se kriju pogibelji od čistog tržišno usmjerenoga gospodarstva, koje nam sad kao ideal stoji pred očima, koje se međutim ipak vodi samo »profitom«, korišću kao vrhovnim načelom. Upravo katolički društveni nauk dobiva tu istaknuti zadatak da naglasi i druga »socijalna« načela, a sve u korist čovjeka.

NE PREVRAT, NEGO »OBRAĆENJE«

Papa zna da je ostvarenje društvenog nauka kakav Crkva naučava težak posao i da se često protivi »interesima« velikih država, i bogatih pojedinaca u njima, koji u svojim rukama pokatkad drže i same državne ustanove. Zato on u sljedećem broju enciklike (br. 59) napominje da je to ostvarenje u konačnici »dar milosti koji dolazi od Boga«. Za kršćane je ta napomena važna posebno zbog toga što se i kršćanski aktivisti na društvenom polju znaju zanositi idejom nagloga »društvenog prevrata«, koji katkad, doduše, donese neke brze rezultate, ali se na dulje vrijeme i oni pokažu nemoćnima pred raznim problemima te nerijetko padaju u druge krajnosti koje su gore od prvih. Isključivi horizontalizam u katoličkome društvenom nauku nije donosio dobre plodove. To je ujedno i glavni prigovor tzv. »teologiji oslobođenja«. Zato nas enciklika opominje da konkretne probleme, teškoće i borbe ljudi na društvenom polju nastojimo učiniti humanijima u svjetlu vjere. I vjera se, dakako, trudi oko pronalaska rješenja takvih pitanja, ali ona pruža još jedno jako sredstvo za nadvladavanje teškoća, a to je način kako da se »ljudski prožive situacije trpljenja«. Takve situacije, koje se očito ne mogu najedanput i svuda brzo promijeniti, redovito su povod da se čovjek izgubi, da zaboravi svoje dostojanstvo i svoj poziv, posebno kršćanski. To se može očitovati na dva načina: bilo da čovjek pritisnut nevoljama, osobito neimaštinom i bezizglednošću, jednostavno rezignira i prepusti se »sudbini niže klase«, bilo da onda i sam poseže za nedopuštenim i nedopustivim sredstvima te na nepravde odgovori novim nepravdama. Tako se rađaju klice terorizma i nasilja. U takvim su slučajevima kršćanski socijalni znanstvenici i radnici pozvani da, uz trajno umsko i djelatno nastojanje oko poboljšavanja čovjekova društvenog položaja i rješavanja društvenih problema, stalno skreću pozornost na to kako je preobrazba društva ujedno i čin »obraćenja« čovjeka u evanđeoskom smislu te riječi. A to obraćenje nije ni shvatljivo ni provedivo bez »dara odozgor«.

»JEDINSTVENA ISTINA O ČOVJEKU« – INTERDISCIPLINARNA DIMENZIJA

Ipak, i kod toga su u pravu oni koji pozivaju na oprez. Preveliko očekivanje rješenja problema od Providnosti nije uvijek znak kršćanske nade, nego može biti i znak preuzetnosti. Zato enciklika napominje da kršćanski socijalni nauk ima i »važnu interdisciplinarnu dimenziju«. A to može značiti samo da socijalni nauk mora biti sa svih strana dobro utemeljen. On se mora zasnivati na »jedinstvenoj istini o čovjeku«. Razumije se da je takav zahtjev vrlo smion i težak. Kako doći do te »jedinstvene istine« o čovjeku? Enciklika ne ulazi u to pitanje, ali ističe da se oko toga moraju zauzeti razne discipline koje se *ex professo* bave čovjekom i svim dimenzijama njegova složenog bića. Za bolje razumijevanje tog mjesta u enciklici mogu nam mnogo pomoći misli iznesene u već navedenoj *Uputi za socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju*. Ta *Uputa* naglašava da treba dobro razlikovati službeni socijalni nauk crkvenog učiteljstva od tumačenja tog nauka koje nalazimo u raznim školama, pa i crkvenim. Taj crkveni nauk ima dvije glavne sastavnice: (a) evanđeosku poruku i njene etičke zahtjeve i (b) konkretne probleme koji se pojavljuju u društvenom životu. Svemu tome treba, dakako, i znanstveno istraživanje. U tom istraživanju u katoličkom društvenom nauku glavnu ulogu imaju, razumije se, teologija i filozofija, ali im veliku pomoć pružaju, kako enciklika kaže, »humanističke i društvene znanosti«, tj. sve one discipline koje kao svoj (materijalni) oblik istraživanja imaju čovjeka. U snopu svih tih zbivanja i istraživanja crkveni društveni nauk nastoji uočiti »trajno važeća načela« te ih onda primijeniti na »promjenljive povijesne prilike« i prema svojim prosudbama usmjeriti »kršćansko djelovanje ili praksu« (br. 3).

Ipak, *Uputa* također ističe autonomiju socijalnog nauka. Pošavši od činjenice da je taj nauk još od 19. st. bio nadopuna moralne teologije – a to naglašavaju i enciklike Ivana Pavla II. *Socijalna skrb* (br. 41) i *Stota godina* (br. 55) – on je brzo dobio »znatnu samostalnost«, što je bila posljedica »trajnog promišljanja Crkve nad novim i složenim društvenim pitanjima«, i tako postao »posebnom i autonomnom, istodobno teorijskom i praktičnom disciplinom«, doduše, još uvijek unutar »prostrana i složena znanstvena područja moralne teologije« (br. 4). Taj je nauk autonoman jer posjeduje svoj izvor, temelj i predmet, nositelja i sadržaj, svrhu i metodu. Dakako, ta se autonomija ne smije razumijevati u smislu potpune neovisnosti ili čak protivnosti s teološkim naukama. Naprotiv, *izvor* socijalnog nauka Crkve, prema *Uputi*, jest Sveto pismo, naučavanje otaca i velikih teologa Crkve te njena učiteljstva. *Temelj i predmet* mu je »dostojanstvo ljudske osobe« sa svim pravima koja iz te osobnosti proizlaze. *Nositelj i subjekt* tog nauka jest cijela kršćanska zajednica, a posebno je važna suradnja laika, a u *sadržaju* se odražuje »cijeli čovjek«, dakle i sa svojom društvenom strukturom, kao glavni subjekt kršćanske antropologije.

Uputa upozorava na »trostruku dimenziju socijalnog nauka«: teoretsku, povijesnu i praktičnu dimenziju. Katolički socijalni nauk mora doista biti »nauk« (ili »nauka«, »naučavanje«), tj. on mora biti sazdan suvislo i sustavno s jasno utemeljenim trajnim etičkim načelima, što pretpostavlja odgovarajuću *teorijsku* podlogu. *Povijesnost* tog nauka želi istaknuti da se nepromjenljiva etička načela moraju uklopiti i primijeniti na stvarna, *povijesna* zbivanja, koja traže određenu elastičnost u primjeni načela. Sve bi to moglo ostati »mrtvo

slovo na papiru« ako se ne bi ulagali naporu za djelotvornu primjenu tih načela na konkretne oblike života.

Opisane smjernice određuju i induktivno-deduktivnu metodu crkvenoga socijalnog nauka koja se primjenjuje u crkvenim dokumentima, a *Uputa* s tim u svezi ističe encikliku Ivana XXIII. *Mater et magistra* a posebno saborsku pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*. U provođenju te metode *Uputa* spominje poznati trojica crkvenog djelovanja: *vidjeti, prosuditi i djelovati* (voir, juger et agir). Pravi socijalni nauk mora počimati točnim uočavanjem problema u ljudskom suživotu (društvenom obliku života) te ispitivanjem njihovih uzroka. U toj fazi veliku ulogu imaju iskustvene humanističke i društvene znanosti. One već posjeduju dobro razrađen znanstveni instrumentarij kojim istražuju društvena zbivanja, otkrivaju njihove izvore i moguće uzroke, sabiru i sređuju pronađene rezultate. No to skupljanje podataka tek očekuje svoju prosudbu, što je i drugi korak ispitivanja. Taj je korak puno teži jer se to mora prosudivati na temelju općeprihvaćenih i dobro utemeljenih načela. Tu vrebaju i pogibelj da prevlada utjecaj onog što se obično zove »pogled na svijet«, a taj opet može biti, pritisnut raznim ideologijama, upućen u smjeru vrijednosnog procjenjivanja bez pravog temelja u objektivnosti istine. Crkva, koja društvena zbivanja želi promatrati u svjetlu vjere, a prosuđivati prema ljestvici vrijednosti zasnovanoj na evanđelju, na tom mjestu uklapa svoje učiteljstvo kao vjerodostojnog tumača upravo tih evanđeoskih vrijednosti. Ona tu može ponuditi čovjeku »ono što ima kao svoje: globalno viđenje čovjeka i čovječanstva« – citira *Uputa* Pavla VI. koji je u enciklici *Populorum progressio* jasno razlučio dva odijeljena područja dviju »suverenih vlasti, duhovne i svjetovne, svake u svom redu« (PP 13). Crkva, po riječima Pavla VI, nije osnovana da se domogne svjetovne vlasti, ali ona mora u povijesti čitati »znakove vremena« te time nastojati da »ljudima pomogne da dođu do svog punog rascvata« (isto). Zato *Uputa* naglašava da »Crkva u gledanju i prosuđivanju stvarnosti ne može biti neutralna jer se nužno obazire na vrijednosnu ljestvicu koju naviješta Evanđeljem« (br. 7). Tako Crkva nastoji u svom socijalnom nauku izbjeći prilagođivanje i robovanje raznim filozofijama i ideologijama koje bi je mogle odvući od njezina prvotnog poslanja: »da već ovdje na zemlji postavi temelje kraljevstva na nebu« (PP br. 13). Konačno, da to sve ne ostane samo na papiru, potreban je i treći korak: *djelovanje*. Ono se sastoji u ostvarivanju odabranih ciljeva, a to ostvarivanje nije moguće bez obraćenja, tj. onog unutrašnjeg preobražaja koje znači raspoloživost, otvorenost i prozirnost duše kako bi Božje svjetlo moglo zasjati u ljudskom životu. U tome se iscrpljuje interdisciplinarnost katoličkoga socijalnog nauka s njenom praktičnom i eksperimentalnom dimenzijom o kojoj govori enciklika u br. 59.

No vratimo se opet našoj enciklici. U tom nastojanju oko zdravoga društvenog nauka Crkva ne želi nastupati sama. Zato Ivan Pavao II. naglašava da je već Lav XIII. tražio suradnju drugih. Kroz čitavo jedno stoljeće tu je suradnju marksistički usmjerena ideologija uglavnom odbijala nastojeći osporiti Crkvi da rješava socijalna pitanja. Sjetimo se samo kako je naš komunistički režim htio zabraniti Crkvi i karitativnu djelatnost smatrajući je »protuustavnom« jer bi Crkva pritom »prelazila granice svog duhovnog djelovanja«. U tom nisu puno zaostajale ni razne liberalne tendencije u europskom društvu. Razlog tih odbijanja bio je uglavnom u nastojanjima da se društveni problemi rješavaju gotovo isključivo na ekonomskom i društvenom području, a da se iz

toga isključe religiozno-etičke vrijednosti. Danas se, po Papinom mišljenju, ta situacija dobro promijenila. Pogotovo u bivšim komunističkim državama sve se više očituje potreba da se nagomilani društveni i gospodarstveni problemi, koji su redovito čvrsto povezani, mogu i moraju rješavati uzimajući u obzir one vrijednosti koje se njeguju unutar religijskog ozračja. Zato papa optimistički zaključuje: »Doista smo uvjereni da će religije danas i sutra igrati istaknutu ulogu u očuvanju mira i izgradnji društva dostojna čovjeka« (br. 60). Kakva je onda uloga Katoličke Crkve u tom okviru? Papa tu opet ističe da je Crkva, počevši od Lava XIII, kroz prošlih stotinu godina nastojala podići svoju riječ uvijek kad je to bilo potrebno za *obranu čovjeka*. U doba klasne borbe Crkva je nastojala zaštititi posebno radnika od ekonomskog izrabljivanja s jedne i totalitarnih režima s druge strane. Kad je počela trka za blagostanjem i materijalnim obogaćivanjem, Crkva je opet u središte svojih socijalnih poruka stavljala *dostojanstvo čovjeka*, ističući pravi smisao materijalnih dobara te postavljajući posebno načela suradnje i solidarnosti. Neumorno je crkveno naučavanje da čovjeku kao osobi, a onda i društvu, nisu potrebna samo materijalna dobra, nego da su mu još potrebnije i duhovne i religiozne vrijednosti. Iz tog stava proizašlo je i trajno zalaganje Crkve za *ljuska prava*, posebno za pravo na slobodu savjesti, uvjerenja, očitovanje vjere i sl. U svakom slučaju, Crkva može u proteklom stoljeću, posebno u poslijekoncilskom vremenu, pokazati na svoje bogato zalaganje u rješavanju društvenih problema, na teoretskom i praktičnom polju.

Papa je ovoj enciklici daleko od pomisli da su problemi riješeni. Naprotiv, na svršetku on napominje kako se Crkva i danas nalazi pred mnogim »novim stvarima« (»res novae«, aludirajući tako na početne riječi Lavove enciklike *Rerum novarum*), pred novim izazovima, pa zato ne želi da se ta enciklika shvati samo kao okretaj prema prošlosti. Ona želi biti okrenuta prema budućnosti, u svijesti da se i ona nalazi na pragu novog stoljeća i novog tisućljeća kojemu želi »s pomoću Božjom pripremiti dolazak« (br. 62). Papa želi da Crkva i u tom trećem tisućljeću uzima »čovjekov put kao svoj« jer je i Krist učinio čovjekov put svojim putem.

ZAKLJUČAK

Ne može se poreći da je Katolička Crkva u prošlih stotinu godina nastojala uočiti teškoće povezane s društvenim životom. Sadašnji je Papa u trinaest godina svog pontifikata napisao tri velike enciklike o socijalnim problemima (*Laborum exercens*, *Sollicitudo rei socialis* i sada *Centesimus annus*). Tomu treba pribrojiti i mnoge govore što ih je održao na svojim mnogobrojnim putovanjima, posebno u zemljama Latinske Amerike i Trećeg svijeta uopće. Posljednje poglavlje ove enciklike pružilo je sažetak o bitnim crtama iskonskog katoličkoga društvenog nauka. To je poziv Crkvi, posebno svećenicima, da u naviještanju Božje riječi nikako ne zaborave taj važan vidik društvenog života. Tomu je svakako želio pridonijeti i protekli Teološko-pastoralni tjedan. Proučavanje crkvenoga društvenog nauka za našu je zemlju utoliko od posebne važnosti što se ona, kao i većina zemalja oslobođenih od komunizma, nalazi takoreći na početku svog razvoja, a sve je još potencirano velikim ratnim razaranjima. Sad je važno da se ne naprave odlučujuće pogreške koje bi taj razvoj mogle krivo

usmjeriti i time ga usporiti. Ne bi bilo dobro kad bismo sve duhovne snage istrošili samo u unapređivanju gospodarstvenog napretka – makar to sad bilo ono najvažnije za čim svi čeznu. Crkva upozorava da čovjeka moramo gledati cjelovito. Mi moramo najprije liječiti ranjene i razorene duše u koje valja opet usađivati povjerenje, težnju za mirom, vedrinu, vjeru u smisao života i ljudsku dobrotu te nadu u budućnost. Mi, predstavnici Crkve u našem narodu, dobivamo taj zadatak: preporoditi ispaćeni narod. A to nam valja činiti u svijesti da smo i mi sami izranjavani i izmučeni ta da je onda i nama potreban preporod – metanoja. Crkveni društveni nauk tu nam daje dobre smjernice. Zato ga moramo poznavati, proučavati, produbljivati, usvajati, kako bismo tek onda mogli i prema njemu djelovati.³ Ovi dani svećeničkog tečaja, komu je zbog ratnih prilika mogao prisustvovati puno manji broj svećenika nego inače, ispunili su svoju svrhu ako smo se pritom svi barem malo senzibilizirali za društvene probleme i njihova rješenja koja nam nudi crkveni društveni nauk.

3 Znakovito je da je jedan pravoslavac, Srbin Stevan Dedijer, kao gost jedne televizijske emisije u veljači donio sa sobom upravo ovu Papinu encikliku i izjavio da je to njegova »najdraža čitanka« te preporučio svim hrvatskim političarima da je prouče ako žele obnoviti Hrvatsku.